

HAZRATI ALISHER NAVOIYNING "MAHBUBUL QULUB" ASARINING NASHRIY
MATNLARI VA ULARNING QIYOSIY TADQIQI

G'ofurov Abdullo

Imom Buxoriy nomidagi Toshkent islom
instituti, "Aqoid va fiqhiy" fanlar kafedrası
o'qituvchisi
(abdullohmagfur93@gmail.com)
(+998977324149)

Annotatsiya: "Mahbubul" qulub Alisher Navoiyning oxirgi asari hisoblanadi (1500). Alisher Navoiy "Mahbubul qulub" asarida o'zining umri davomida to'plagan boy hayotiy tajribalari asosida davrining axloq qoidalarini belgilaydi, insonparvarlik qarashlarini falsafiy xulosalar va o'z hikmatli so'zlari orqali ifodalaydi, o'sha davrda mavjud bo'lgan barcha guruh va tabaqalarga o'zning xolisona o'z bahosini beradi.

Ilm-fanda ma'lum bo'lgan qo'lyozma nusxalardan uchtasi XVI asrga, qolganlari esa XVIII-XIX asrlarga mansubdir. "Mahbubul qulub"ning 1565-66 yillarda ko'chirilgan nusxasi Parij Milliy kutubxonasida, XVI asrda ko'chirilgan deb taxmin qilingan mukammal bir nusxasi Sank-Peterburgda, 1595-96 yillarda ko'chirilgan nusxasi ham Sank-Peterburgda, Saltikov-Shchedrin nomidagi Davlat kutubxonasida saqlanadi. Buxoro hamda Istanbulda, 1939 yilda esa Toshkentda nashr etilgan.

Tayanch so'zlar: Alisher Navoiy, Mahbubul qulub, adabiyot, tanbehlar, tadqiqot, A.N.Kononov, Rossiya Fanlar akademiyasi, Sharqshunoslik instituti, fondi.

**PUBLISHED TEXTS OF "MAHBUBUL QULUB" BY HAZRAT ALISHER NAVAI AND
THEIR COMPARATIVE STUDY**

Annotation: "Mahbubul Kulub" is the last work of Alisher Navoi (1500). In the work "Mahbubul Qulub", Alisher Navoi defines the moral rules of his time based on his rich life experiences, expresses his humanitarian views through philosophical conclusions and his wise words, all the groups and classes that existed at that time and gives an objective assessment of them.

Three of the manuscripts known to science belong to the 16th century, and the rest belong to the 18th-19th centuries. A copy of "Mahbubul Kulub" copied in 1565-66 is in the National Library of Paris, a perfect copy believed to have been copied in the 16th century is in St. Petersburg, a copy copied

in 1595-96 is also in St. Petersburg, Saltykov-Shchedrin State stored in the library. The work "Mahbubul Kulub" was published in Bukhara and Istanbul. This work was also published in Tashkent in 1939.

Keywords: Alisher Navoi, Mahbubul Kulub, literature, criticism, research, A.N. Kononov, Russian Academy of Sciences, Institute of Oriental Studies, fund.

Hozirgi davrda Alisher Navoiyning "Mahbubul qulub" asari yozilganidan buyon minglab muxlis va adabiyot shaydolari tomonidan qayta-qayta o'qib o'rganilib, asar yuzasidan turli tahlil va tadqiq ishlari amalga oshirib kelinadi. Boshqa tadqiqotlar singari Alisher Navoiyning "Mahbubul qulub" asari borasida ham ko'plab ilmiy-matniy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Shuni alohida ta'kidlash o'rinliki, "Mahbubul qulub" asari Navoiy nasriy asarlari ichida eng ko'p nusxa ko'chirilgan asar hisoblanadi.

Hozirgi kunda "Mahbubul qulub" asarining bir qancha nashrlari mavjud. Ulardan O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Alisher Navoiy nomidagi Til va adabiyot institutu tomonidan 1998 yilda O'zbekiston Respublikasi "Fan" nashriyotida nashr etilgan yigirma jildlik Alisher Navoiy mukammal asarlar to'plamining o'n to'rtinchi jildida "Munshaot", va "Vaqfiya" asarlari bilan birgalikda "Mahbubul qulub" asari ham nashr etilgan. Matnni izohlar bilan nashrga navoiyshunos olimi Suyima G'aniyeva tayyorlagan. Shuningdek, 2018 yilda "Yoshlar nashriyot uyi" tomonidan lotin yozuvida nashr etilgan nusxasi ham mavjud. Qolaversa, "Yangi asr avlodi" nashriyoti tomonidan ham kirill yozuvida qattiq muqovada nashr qilingan bo'lib, 320 sahifadan iborat.

"Mahbubul qulub" asari shoir hayotining so'nggi yillarida yozilgan nasriy asarlaridan biridir. Asar haqida yirik sharqshunos filolog olimlarning bir qancha maqola va tadqiqotlari chop etilgan. Alisher Navoiy asarlarining dastlabki akademik nashrini tayyorlash haqida so'z borganida navoiyshunos olim Abduqodir Hayitmetov tomonidan "Mahbubul qulub"ning nashri haqida tanqidiy fikr-mulohazalar bildirilgan edi:

"Shoir tavalludining 500 yilligiga tuhfa sifatida akademik A.N.Kononov "Mahbubul qulub"ning yig'ma (сводный) tekstini tayyorlab nashr ettirgan edi. Ammo unda muallif matnini qaytadan tiklash maqsad qilib qo'yilmagani uchun, undan ilmiy-tanqidiy matn o'rnida foydalanish qiyin. Shu sababdan bu xil asarlarning ham ilmiy matnini yaratish ehtiyoji seziladi. Zero, bu hol ham asarning til xususiyatlari, ayniqsa, lug'aviy birliklari borasida uzil-kesil ilmiy xulosalar chiqarishga ham mone'lik qilar edi. Demak, asarning mukammal ilmiy-tanqidiy matni yo'qligi hamda to'liq nashr etilmaganligi tufayli juda ko'p

lug'aviy birliklar qomusiy manbalardan joy olmagan. Natijada bu xildagi so'zlarning ma'no qirralari ochilmay qolgan. Asar tilidagi bunday so'zlarning hozirgi o'zbek adabiy tili muammolarini yechishdagi o'rni to hanzuz o'rganilmagan. Darhaqiqat, ilmiy izlanishlarimiz jarayonida yuzdan ortiq leksik jildlik birliklar "Navoiy asarlari tilining to'rt izohli lug'ati"²da hamda leksik tadqiqot ishlarida ham qayd etilmaganligi ma'lum bo'ladi².

Yaqin davr ichida atoqli rus olimi A.N.Kononov 1948-yili Rossiyada "Mahbubul qulub"ning yig'ma matni nashrini amalga oshirgan³.

Kononov mazkur nashrdagi yig'ma matnni tayyorlash uchun bir qancha qo'lyozma nusxalarni asos qilib olgan:

1. Moskva shahrida joylashgan Rossiya Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituta fondida 2095-inventar raqami ostida saqlanayotgan nusxa.

2. Sankt-Peterburg shahri nusxasi (Rossiya Milliy kutbxonasi, inv. raqami - Dorn 558) Navoiy asarlari majmuasi tarkibida bo'lib, uni 1001-1004/1593-96-yilda Nazarali Fayziy ko'chirgan. "Mahbubul qulub" mazkur qo'lyozmaning 669-694 sahifalarida joylashgan bo'lib, 25 betdan iborat. Bundan tashqari, A.N.Kononov bu yig'ma matnni quyidagi yana besh qo'lyozma bilan solishtirib, takomillashtirgan:

A) Rossiya Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti fondida V.283 inventar raqami ostida saqlanayotgan nusxa. 1212/1797-98-yilda ko'chirilgan.

B) Rossiya Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti fondida V.2378 inventar raqami ostida saqlanayotgan nusxa. 1227/1812-yilda ko'chirilgan.

V) Rossiya Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti fondida S. 139 inventar raqami ostida saqlanayotgan nusxa. 1253/1837-38-yilda ko'chirilgan.

G) Rossiya Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti fondida V.266 inventar raqami ostida saqlanayotgan nusxa. 1220/1805-06-yilda ko'chirilgan.

D) ToshDSHI ISM, 1-fond, inventar raqami - 3324. Ushbu nusxa 1260/1844-yilda ko'chirilgan.

E) ToshDSHI, 1-fond, inventar raqami - 697. Ushbu nusxa 1265/1848-49-yilda ko'chirilgan.

Filologiya fanlari doktori R.Shamsiyev "Mahbubul qulub" yig'ma matnidagi ko'pgina noaniq va matn mazmuniga to'la mos tushmaydigan

² M. Abdulxayrov. Navoiy so'z maxzani. –Toshkent, 2005. –B.20.

³ Алишер Навои. Возлюбленный сердеч. Сводный текст подготовил А.Н.Кононов. Москва-Ленинград: Изд. АН СССР, 1948. – С. 34.

soʻzlarni asarning boshqa nusxalaridagi kalimalar bilan almashtiradi. Yigʻma matn bilan “Mahbubul qulub” joriy imlodagi nashrini sinchiklab muqoyasa qilish natijasida shunday xulosaga keldikki, olim asarning yangi chorini tayyorlashda nihoyatda koʻp mehnat sarf qilgan. 1966-yilgi nashrning har bir sahifasi komil matnshunosning zukko va oʻta nuqtasanjligidan guvohlik berib turadi. R.Shamsiyev “Mahbubul qulub” matnini tuzishda yigʻma matn va unga asos boʻlgan nusxalardan unumli foydalangan. 1966 yilgi nashrga kiritilgan tahrir va tuzatishlar asosan A. N. Kononov chor qildirgan kitobning har betida - asosiy matn ostida berilgan farq va oʻzgarishlarga mos keladi. Shuning uchun kitobning bu va bundan keyingi qismlarida aniqlikka rioya qilish, yangi nashrga kiritilgan tahrirning manbasini koʻrsatib borish uchun A. N. Kononov tadqiqotida istifoda etilgan nusxalar va ularning shartli belgilarini aks ettiramiz:

1. V2095, A. H. Kononov tadqiqoti uchun tayanch nusxa: V.
2. R518, yigʻma matn uchun etakchi yordamchi nusxa: P.
3. V293, yigʻma matnni yaratishda foydalanilgan yordamchi nusxa: V1.
4. V2378, yigʻma matnni yaratishda foydanilgan yordamchi nusxa: V2.
5. S139, yigʻma matnni yaratishda foydanilgan yordamchi nusxa: V3
6. V266, yigʻma matnni yaratishda foydanilgan yordamchi nusxa: V4
7. T3324, yigʻma matnni yaratishda foydanilgan yordamchi nusxa: T
8. T697, yigʻma matnni yaratishda foydanilgan yordamchi nusxa: T1⁴.

Maʼlumki, zahmatkash olim A.N.Kononov “Mahbubul qulub”ning yigʻma matnini tayyorlab, 1948-yilda nashr ettirdi. Olim tadqiqot ishiga turli davrlarda kotiblar tomonidan koʻchirilgan sakkiz qoʻlyozmani jalb qilgan. Akademik A.N .Kononov “Mahbubul qulub”ning boshqa juda koʻp nusxalarini, Buxoro litografik nashrlarini, 1289 (1872-1873) yilda chop etilgan Istanbul nusxasini ham nazardan oʻtkazgan. Leningrad Sharqshunoslik instituti qoʻlyozmalar boʻlimining xazinasida V2095 raqami bilan saqlanayotgan nusxani tajribali olim oʻz tadqiqoti uchun tayanch nusxa sifatida tanlaydi. Mazkur qoʻlyozmaning koʻchirilish tapixi haqida matnshunosligimizda uch xil qarash mavjud. Akademik A.N.Kononov uni 16 asrda koʻchirilgan degan taxminiy xulosaga keladi¹. Leningraddagi sharq qoʻlyozmalari xazinalarida saqlanayotgan Alisher Navoiy asarlari nusxalarining tavsifini tuzgan sharqshunos olim S.L.Volinnning koʻrsatishicha, eslatilgan kitob XVII asrning boshlarida koʻchirilgan⁵.

⁴ Sh. Hayitov. Adabiy manbalar bilan ishlash amaliyoti. Matnshunoslik va adabiy manbashunoslik mutaxassisligi birinchi bosqich magistrleri uchun darslik. – Buxoro: Fan va taʼlim, 2022. 32-33-betlar

⁵ A. Navoiy Mahbubul-qulub. Yigʻma matn. 1948, – B. 7.

Filologiya fanlari doktori M.Hamidovaning ishonchiga ko'ra esa V2095 hujjat raqami bilan saqlanayotgan qo'lyozma XVII asr oxirlariga taalluqli. Leningrad Saltikov-Shchedpin nomli Davlat ommaviy kutubxonasi xazinasidagi 558-raqamli qo'lyozma A.N.Kononov tadqiqoti uchun etakchi yordamchi nusxa vazifasini ado etgan. Mazkur qo'lyozma 16 asrning oxirgi choragida kotib Hazarali Fayziy tomonidan Eron Ozarbayjonining Qizilog'och shahrida Farhodxon kutubxonasi uchun ko'chirilgan. Yig'ma matn yaratishda istifoda etilgan qolgan olti qo'lyozmadan to'rttasi Leningrad Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar bo'limining xazinasida saqlanib, ulardan biri XVIII asrda, qolgan nusxalar esa XIX asrda ko'chirilgan. O'zbekiston FA Sharqshunoslik instituti xazinasidagi ikki qo'lyozma XIX asrning o'ptalarida kitobat qilingan. A.N.Kononov tomonidan tayyorlangan yig'ma matn bilan "Mahbubul qulub"ning Alisher Navoiy tanlangan asarlari 13-jildidan o'rin olgan nashrini qiyosan nazardan o'tkazamiz. Joriy alifbodagi mazkur nashr O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan fan arbobi, filologiya fanlari doktori P.Shamsiyev tomonidan amalga oshirilgan. Porsoxon domla nashri bir qator fazilatlariga ega. Joriy yozuvdagi nashrda yig'ma matnda mavjud bo'lgan ko'pgina texnik va bosma xatolar bartaraf etilgan⁶.

"Mahbubul-qulub" 1966-yilgi chopida yana bir tahrir – 110-tanbehning dastlabki jumlasida nazarga tashlanadi: "Yaxshidan yomonlar ham yomonlig' tama' tutmas; yaxshi yomonlarga ham yaxshilig'ni unutmas" (A.N. Kononov, 155-sahifa). Porso Shamsiyev matndagi "tama'"ni "ko'z" so'zi bilan almashtirib, ma'noga aniqlik kiritgan. Tama' hirsga tegishli tuyg'u bo'lganligi uchun istak, intilish, talpinish kabi xususiyatlar uning tabiatini belgilaydi. Biroq hech bir inson farzandi hech qachon o'ziga yomonlik istab intilmaydi. Shuning uchun ham ko'chirilgan iqtibos mag'ziga "tama'" singmaydi, hayot mantiqiga zid keladi. "Ko'z" esa o'zidan keyingi "tutmas" bilan birgalikda "kutmas" ma'nosini ifodalaydi⁷.

"Mahbubul qulub"ning yig'ma nashridagi bosma xatolar arab alifbosidagi imlosi bir-biriga o'xshash harflar ost va ust nuqtalarining almashinib tushishi, «yo'qdan bor, bordan yo'q» bo'lishi, nuqtalar soni kam yoki ortib yoinki o'rni o'zgarib qolishi oqibatida yuzaga chiqqan. Matndagi bunday qusurlar aksariyat hollarda asardagi fasl, bob va tanbihlar mohiyatiga jiddiy zarar yetkazmasa-da, o'quvchi ruhiga salbiy ta'sir etadi⁸.

⁶ Sh. Hayitov. Adabiy manbalar bilan ishlash amaliyoti. Matnshunoslik va adabiy manbashunoslik mutaxassisligi birinchi bosqich magistrleri uchun darslik. – Buxoro: Fan va ta'lim, 2022. 21-22-betlar

⁷ O'sha manba, – B. 22.

⁸ Sh. Hayitov. Adabiy manbalar bilan ishlash amaliyoti. Matnshunoslik va adabiy manbashunoslik mutaxassisligi birinchi bosqich magistrleri uchun darslik. – Buxoro: Fan va ta'lim, 2022. – B. 30.

Misol tariqasida A.Kononovning nashridagi farqlar bilan tanishib chiqamiz:

“Mahbubul qulub”ning “Dehqonlar zikrida”gi o‘ttiz birinchi fasli quyidagi jumla bilan xotima topgan: “Mundoq dehqon Odamning farzand va xalafidur, balki marzuqlar anga farzand va ul Odamiy safiydur”⁹. A.Kononov nashrining 47-sahifasida **خلفي دور** “xalafidur” so‘zi o‘rniga **خلفي دور** so‘zi “xalqidur” deb berilgan. Har ikkala so‘zning ham eski yozuvimizda bir xil bitilishi, ularning farqi yuqorisidagi nuqtalarda ekani kotibni ham, noshirni ham diqqatini tortmasligi, chalg‘itishi tabiiy. Shuningdek, xalq, xaloyiq, kishilar guruhi ma’nolarida keluvchi “xalq” matn mazmuniga ta’sir o‘tkazmaydigandek ko‘rinsa-da, ma’noga katta ta’sir etadi. Biroq ko‘chirilgan jumla mantiqi “xalq”ning qayd etilgan ma’nolarini ko‘tara olmaydi. Mazkur kalima ifodalaydigan paydo qilingan, vujudga keltirilgan tushunchalari ham mazmunan bir-biriga mutanosib emas. Chunki Odam alayhissalom Alloh taolo tomonidan yaratilgan (xalq qilingan)dir. Izdosh, o‘rinbosar ma’nolarini anglatadigan “xalafidur” esa fasl va jumla mazmuniga to‘la mos tushadi. Yana bir muhim jihati shundaki, “xalafidur” “Mahbubul qulub” badiiy uslubida markaziy o‘rin tutgan saj’ mukammalligini (xalafidur-safiydur) ta’min etadi. Qolaversa, “xalafidur” so‘zi oyati karima va hadisi shariflarga ham mos keladi. Zero, Alloh taolo Qur’oni karim Baqara surasining 30-oyatida ham Odam alayhissalomni “xalifa”, deb aytgan¹⁰.

“Mahbubul qulub” muqaddimasida ulug‘ mutafakkir o‘quvchilarni o‘z asariga zo‘r diqqat-nazar bilan qarab, har kimning undan fahmlash qobiliyati va anglash darajasiga ko‘ra foyda, lazzatu huzur olishini umid qilgan ekan, o‘z istaklariga quyidagi so‘zlar bilan nuqta qo‘yadi: “...Bitguchiga ham bir duo bila bahra etkurgaylar va ruhini ul duo ruhidin suyundurgaylar”¹¹. Porsoxon domla nashrida “ruhidin” o‘rniga P nusxasidagi “futuhi bila” bitilgan. Bu o‘rinda “duo”ga nisbatan “ruhidin”ning qo‘llanishi ma’noni xira torttiradi. Ochilish, kushoyish mazmunidagi “futuhi” esa “bila” ko‘makchisi bilan birgalikda ma’no yorqinligini ta’minlaydi.

“Karam va futuvvat tariqi”ga bag‘ishlangan 13-tanbehda shunday jumla mavjud: “Bu virdda karam sabzasi tarafurush do‘konidin o‘zga yerda topilmas va mehr guli sipehru tezko‘sh gulshanidin o‘zga yerda ochilmas”. Satrlar nafaqat saj’ san’ati, balki kinoya, istiora (“mehr guli”, “sipehr gulshani”), tashxis (“sipehri tezko‘sh”) singari bir qancha ma’naviy go‘zalliklar bilan ham muzayyandir. Masalaning bunday tus olishi matndagi har bir so‘zu

⁹ Navoiy A. Asarlari. 15 tomlik, 13-tom. – Toshkent: G‘.G‘ulom, 1966, – B. 30.

¹⁰ Qur’oni karim Baqara surasining 30-oyati ma’nolar tarjimai va tafsiriga qarang.

¹¹ A.Н.Кононов. Мир Алишер Навои. Возлюбленный сердце. Ленинград. 1948. – B. 8.

iborani sinchiklab nazardan o'tkazishni taqozo etadi. Ko'chirilgan iqtibosda Navoiy asarlarida nisbatan kam uchraydigan "vird" so'zi mavjud. Mazkur so'z P.Shamsiyev tomonidan "davrd" tarzida tuzatilgan. "Vird" – biror narsa, voqea-hodisaning kelib chiqish o'rni, avvali; buloq, chashma, sarchashma; manba, kon kabi ma'nolarga ega. Navoiy asarlari lug'atida ushbu kalimaning: "Tark etmay, doim bajarib turiladigan vazifa, duo" mazmunida ishlatilishi qayd etilgan. "Vird" "vard" tarzida ham o'qiladi va atirgul ma'nosini ifodalaydi. Ko'rinadiki, munozaraga sabab bo'layotgan so'zning lug'atlarda zikr qilingan ma'nolari uning ko'chirilgan iqtibos mag'ziga singmasligini asoslaydi. So'z boshida kelishi lozim bo'lgan "dol"ning so'z oxirida bosilishi oqibatida "davrd" o'z shakli va mazmunini yuqoridagi yanglig' o'zgartirgan. Mana bu misolda esa o'zakdagi "dol"ning tushib qolishi bilan so'z o'z ma'nosini mutlaqo yo'qotgan: "Sabr... achig'dur, ammo sumand: qatig'dur, ammo dofi' gazand".

Munozarabop so'z "Mahbubul qulub"ning joriy alifbodagi chopida "sudmand" (foydali) tarzida to'g'ri yozilgan. Harf tushib qolish hodisasini qo'yidagi jumla tarkibidagi so'zdan ham ko'rish mumkin: "Zamon navoyibidin ko'ngli g'amsiz, falak havodisidin xotiri alamsiz". "Yoy"dan keyingi "be"ning yo'qligidan "navoyibidin" yig'ma matnda "navoyidin" shaklini olgan. Qayg'u ("navoyib") g'ayri mantiqiy ravishda "navo"ga aylanib qolgan.

Shuningdek, ulug' mutafakkir Alisher Navoy asarda har bir so'zni go'yo sadafdek joylashtirgan. Bir qarashda sodda va ravon tilda yozilgandek ko'rinadigan bu nasriy bayonni qanchalik o'qiganimiz sari murakkab tafakkur dunyosiga qadam qo'yayotganimizni qalban his etib, aqlan idrok eta boshlaymiz. Go'yo kishiga nasriy bayon emas, ash'or o'qiyotgandek bo'ladi. Quyida ana shunday so'zlarning ma'nolari xususida to'xtalib o'tmoqchimiz:

"Qora quzg'unni oq tuyg'un desa, qozni yaxshi olur demagan muqassir. Yorug' kunni tiyra tun desa, suho ko'rinadur demagan mudbir".

Ramz tilida bitilgan ushbu jumalardagi tuyg'un, qoz so'zlari Navoiy asarlarining ko'p tomli izohli lug'atida e'tirof etilmagan. Navoiyning tilsimli tilida qo'llanilgan tuyg'un so'zi qirg'iy yoki qarchig'ayning erkagi ma'nosini anglatsa, qoz so'zi esa, "suvda suzuvchi yirik qush, g'oz" ma'nosini anglatib, hozirgi o'zbek adabiy tilidagi g'oz so'zining dastlabki fonetik variantdoshi hisoblanadi. Qoz so'zi ayrim fonetik o'zgarishlar bilan hozirgi o'zbek adabiy tilida, shuningdek sheva materiallarida qo'llanilib kelinmoqda. Demak, "Mahbubul qulub" asaridagi o'z qatlamiga xos yangi aniqlangan so'zlarning ayrimlari turli sohalarga oid bo'lib, hozirgi o'zbek adabiy tilining lug'aviy tarkibiga nisbatan unchalik katta o'zgarishlarga uchramagan deyish

mumkin. Bu xildagi leksik birliklarning iste'mol doirasi ham chegaralanmagan: cholg'uchi, yasanchoq, yolg'onchi, yo'rg'a, sog'lig', tillik va boshqalar. Bundan tashqari asar tilidagi yana bir qator turkiy so'zlarning hozirgi o'zbek adabiy tilida ma'nosi toraygan: masalan: toqcha so'zi "Mahbubul qulub" tilida bir o'rinli qo'llanilib, "uya", "in" ma'nosida ham qo'llangan: "obodlar aning zulmidan vayrona, kabutar toqchalari boyqushg'a oshiyona". Bu so'z hozirgi o'zbek adabiy tilida asosan mahalliy uylarda idish-tovoq va anjomlar qo'yish uchun devorga o'yib ishlangan maxsus joy tushuniladi.

Xulosa qilib aytganda, hazrat Alisher Navoiyning nasriy merosi, xususan, "Mahbubul qulub" asarini turli nuqtai nazardan tadqiq etish ishlari uzoq yillardan beri davom etib kelayotgan jarayon bo'lib bu jarayonda nafaqat o'zbek matnshunoslari, adabiyotshunoslari, balki tojik, rus va ko'plab boshqa xorijiy adabiyotshunoslik vakillari ham faol ishtirok etganligi quvonarli holdir Alisher Navoiyning nasriy asarlari mavzu, janr va badiiyati jihatidan rang-barangdir. Bu asarlar qanday mavzuga bag'ishlanganligidan yoki qaysi janrga mansublikligidan qat'iy nazar, o'sha davrdagi nasrning ilmiy-badiiy, estetik talab va mezonlariga to'la-to'kis muvofiq bo'lib, Navoiyga qadar bo'lgan turkiy-o'zbek nasrini har jihatdan boyitdigan. Alisher Navoiyning nasriy asarlari orasida "Mahbubul qulub" (Ko'ngillar sevgani) alohida ahamiyat kasb etadi.